

Hur ordnar man ett lyckat studiebesök?

Ragnar Berfenstam

Ina Villner

Professor Ragnar Berfenstam och bitr lärare Ina Villner vid Socialmedicinska institutionen i Uppsala ger i denna artikel synpunkter och förslag på hur man bör organisera studiebesök vid olika typer av institutioner.

Problemet bör som förf. påpekar vara angeläget i en tid då "besök på fältet ingår i utbildningen för alltfler yrkeskategorier: blivande läkare, socialstuderande, sjuksköterskeelever osv.

I aprilnumret 1967 av American Journal of Public Health finns en artikel av dr Jack Zusman¹⁾, kallad "Field Trips: How to plan and use them". Fastän artikeln är baserad på amerikanska förhållanden redovisar den åtskilliga synpunkter, som kan vara relevanta även då det gäller studiebesök på institutioner, företag och organisationer av olika slag i vårt land. Besök på fältet ingår ju numera i utbildningen av åtskilliga yrkeskategorier: blivande läkare, socialstuderande, sjuksköterskeelever och andra, och anses vara av värde som en förberedelse för arbete inom eller samarbete med olika institutioner i samhället.

Dr Zusman framhåller att det både för värdinstitution och studiegrupp kan vara en mycket effektiv undervisningsmetod att demonstrera en organisation i arbete. Besökarna får verksamheten presenterad på ett mera livfullt sätt än genom en vanlig katedral föreläsning. Demonstrationsmaterial är lättare tillgängligt. Mera information kan meddelas på kortare tid och besökarna minns ofta bättre vad de fått höra när de samtidigt konfronteras med de praktiska arbetsmöjligheterna och med institutionens personal.

Fördelarna för värdinstitutionen är att förberedelserna för besöket ger en anledning att diskutera igenom målsättning, arbetsmetoder och resultat av verksamheten. Man ser ofta sitt arbete ge-

nom andras ögon i samband med besökarnas frågor och de gemensamma diskussionerna. Studiegruppen tillhör oftast kategorier, som arbetar eller kommer att arbeta inom närbesläktade områden och man kan lägga grunden till ett kommande samarbete.

Men ett studiebesök blir lyckat endast om man planerar det mycket noggrant. Förf. anför från sin egen erfarenhet att han starkt känt behovet av något slag av "handledning" inför planerandet av en exkursion. Han har ibland funnit det svårt att få ut något värdefullt ens av mycket ambitiösa studieprogram på grund av "communication problems", mellan värdar och besökare. Han vill därför komma med några förslag, som möjligen kan underlätta för de olika institutionerna att presentera sina arbetsmetoder och sin målsättning för besökare. Vi ger här en kort sammanfattning av hans synpunkter.

Förberedelser inför besöket

Dessa skall helst börja flera veckor i förväg. En särskild person på värdinstitutionen bör ta ansvaret för alla arrangemang. Om samma person avdelas att ansvara för alla studiebesök på institutionen i fråga får denne snart rutin på saken och lär sig att väl anpassa programmet efter besökarna. Den ansvarige bör vara någon, som är väl förtrogen med institutionens program och arbetsformer. Däremot bör inte någon chefsperson åta sig denna uppgift. Enligt dr Zusman måste den, som

¹⁾ Chef för Epidemiologic Studies, National Institute of Mental Health, U.S. Department of Health, Education and Welfare.

har hand om besökarna vara närvarande hela tiden, och "chefens" närvaro kan ha en tendens att hämma de övriga anställda i deras kontakt med besökarna.

Den för besöket ansvarige bör kunna tillkalla vilken anställd som helst, även sin chef, för presentation och information rörande institutionen. Han måste noga informera var och en, som skall delta, om vad denne skall tala om och hur lång tid han har till sitt förfogande, vad besökarna kan tänkas redan känna till om organisationens arbetsområde, och, inte minst viktigt, vilka besökarna är, och anledningen till att de kommer på studiebesök.

Redan tidigt i planeringen bör den ansvarige sätta sig i förbindelse med någon representant för besöksgruppen. Han får då preciserat vad man väntar att få lära sig genom studiebesöket. Detta gör det lättare att lägga upp en adekvat plan. Det är också mycket bra om basfakta rörande institutionen (personalstyrka, organisation, budget o.d.) i förväg kan översändas till den, som från besökarnas sida håller i arrangemangen, för vidare befordran till deltagarna.

Själva besöket

Den ansvarige värden bör se till att programmet kommer att omfatta hela institutionens verksamhet i stora drag, men att man tar hänsyn till besökarnas specialintressen. Bäst är om chefen eller någon högre tjänsteman inleder med en orientering om institutionens eller företagets allmänna målsättning. Här behöver man inte avsätta någon längre tid för frågor eller diskussion, utan man går direkt över till att se institutionen i full verksamhet. Detta kan antingen ske genom att någon eller några tjänstemän konkret skildrar sina arbetsuppgifter eller genom en rundvandring inom företaget. Därefter bör man ge tillfälle till diskussion av vad man fått inhämta och hur det passar in i den allmänna målsättning, som man hört skildras. Förf. anser att exposéerna respektive rundturen bör ta c:a 30—60 minuter vardera. Om de medverkande får kortare tid till sitt förfogande tvingas de ofta att presentera sitt material så hastigt att det är svårt att följa med, och det blir alltför kort tid

över för frågor. Har man en alltför snävt tilltagen tid blir programmet ofta förskjutet, vilket gör besökarna otåliga — hellre ta till ordentligt med tid och sluta före det klockslag som står angivet på besökarnas program.

Om ett besök varar mera än c:a 2 timmar bör man göra en paus vid lämpligt tillfälle för att ge gruppen tillfälle att röra på sig och koppla av. Förf. tillägger att "om förfriskningar serveras under pausen visar det institutionens omtanke om besökarna och ger alla en trivselkänsla". Om besöket sträcker sig utöver åtskilliga timmar är det likaså mycket bra om besökarna kan äta lunch tillsammans med de anställda, vilket ger osökta tillfällen till informella diskussioner mellan de olika parterna.

Besökets avslutande

Vad man skall spara till sist på programmet är en svår men viktig fråga. Allra bäst är det om man kan organisera en sammanfattande diskussion där återigen organisationens chef eller någon annan ur dess ledning är närvarande. Eftersom deltagarna vid det laget bör ha fått en överblick över verksamheten kan de nu bättre uppskatta vad denne har att säga och kan ta upp speciellt intressanta principiella frågor med honom, vilket hade varit svårt för dem att göra tidigare.

Hur dags man skall sluta beror naturligtvis på hur lång tid man ägnat åt besöket. Generellt säges att om ett studiebesök börjar vid 9-tiden på morgonen så är deltagarna märkbart trötta efter kl. 15. De får svårt att koncentrera sig, och den positiva inställning de kanske skaffat sig under besökets första timmar riskerar att bytas ut mot en känsla av långtråkighet. Samma gäller halvdagsbesök, som börjar vid 9-tiden och utan lunchpaus drar ut längre än till kl. 13. Det är givetvis ofta irriterande för en institution att på grund av tidsbrist behöva utelämnat vad de anställda själva anser som viktiga delar av verksamheten, men man kan inte ta med allt, och det är i varje fall omöjligt att under en endags-visit ge mera än en ganska ytlig inblick i huvudlinjer, arbetsmetoder och målsättning inom organisationen.

Socialmedicinska exkursioner i Sverige

Så långt alltså dr Zusman. Vad har nu detta för tillämpning på svenska förhållanden?

Efter att i flera år ha varit med om att organisera studieresor inom det socialmedicinska fältet för medicine kandidater har vi i likhet med dr Zusman kommit fram till att det behövs en mycket noggrann planering av studiebesöken om de skall ge gott utbyte, och att en "handledning för studiebesök" verkligen vore motiverad. Ibland har vi upplevt att besöken på fältet inte givit vad man räknat med. Deltagarnas förväntningar har inte helt kunnat uppfyllas av värdsidan, de uppgifter man velat ha fram har inte betonats tillräckligt osv. Helhetsintrycket från gruppens sida har under sådana förhållanden i bästa fall blivit att exkursionen varit en trevlig, i värsta fall en långtråkig, omväxling i den katedrala undervisningen, som efterlämnat ett vagt intryck av allmän välvilja från värdarnas sida, men alltför få konkreta uppgifter om deras arbete.

Naturligtvis har ovanstående inte varit regel för våra studiebesök — många är de tillfällen då medicinarna återvänt nöjda efter att ha fått klara konkreta översikter, åskådliga demonstrationer och personlig och givande kontakt med de människor, som arbetar inom de områden som demonstrerats. Mindre lyckade exkursioner har dock förekommit tillräckligt ofta för att vi skall känna ett behov av att understryka vissa punkter i dr Zusmans artikel och komma med några egna förslag.

Bristande kommunikation

Ett misslyckat studiebesök beror naturligtvis i många fall på bristande kommunikationer i förväg mellan besökare och värdar, och där får kursledningen givetvis också ta på sig en stor del av ansvaret. Det är viktigt att en person från vardera sidan är avdelad att sköta kontakten och att denna börjar i god tid före besöket. Värdarna bör få en deltagarlista, de bör få veta hur långt studenterna kommit i sin utbildning och — särskilt viktigt — hur mycket de kan beräknas redan veta om det område som skall demonstreras. Gästsidan får t.ex. försäkra sig om att en socialchef eller en socialtjänsteman inte tror sig böra redogöra för

socialpolitikens hela utveckling i Sverige innan han kommer in på de konkreta arbetsuppgifterna inom den nämnd där han arbetar. Oftast har studenterna redan fått en översikt över detta, och vad de behöver är en praktisk illustration, någonting utöver vad de fått lära sig genom katedrala föreläsningar och kurslitteratur.

Visa den levande verksamheten

Besökarna kommer inte för att se *lokaler*. En sjukhusavdelning ser i stort sett likadan ut på de flesta håll. En rundvandring i en lekskola, som barnen just lämnat för dagen, ger ingenting, trots att den kanske föregåtts av en utmärkt översikt över skolans verksamhet. Denna föreläsning kunde i så fall lika gärna ha förlagts till den lokal, där studenterna vanligtvis har sina föreläsningar. Ofta är det inte nödvändigt att visa *hela* institutionen i detalj — ibland kan det räcka med att visa en eller ett par enheter med olika funktion. En redogörelse exempelvis av en vårdföreståndare på ett hem för utvecklingsstörda rörande IQ-gränser o.d. för de intagna, säger i och för sig inte mycket, men får man sedan se patienterna i lekrum eller arbetsterapilokaler, iaktta hur de sysselsätts och vilka medel man använder för detta, blir uppgifterna genast levande. Hur en rehabiliteringsklinik fungerar får man först klart för sig, när man ser patienter och personal i full verksamhet i gymnastiksal, simbassänger och träningskök.

Patienternas funktion som värdar

Det är mycket värdefullt om besökarna får träffa inte bara personalen på institutionen, utan också patienterna, klienterna, de intagna eller vilken benämning man vill använda. Ofta kan detta ske medan man intar de av dr Zusman förordade förfriskningarna, som ju onekligen har sin betydelse som omväxling och avkoppling i programmet. På ett hem för handikappade ungdomar kan dessa ofta själva demonstrera sina rum och sitta med vid kaffebordet, och varför skulle detta inte kunna ske också på inackorderingshem för alkoholskadade, på ungdomsvårdsskolor, ålderdomshem osv. Det ger också patienterna en känsla av att inte vara utanförställda demonstrationsobjekt,

utan aktiva deltagare i visningen av "sin" institution. Vid besök på Barnbyn, Skå, berättade t.ex. dr Jonsson om Barnbyns verksamhet medan flera av barnen satt med. Det var mycket naturligt och självklart att även de hade en värdfunktion vid besöket. Också vid besök hos olika Länkorganisationer har medlemmarna på ett mycket naturligt och trevligt sätt tagit hand om besökarna. Vi tror att dessa är mycket efterföljansvärda exempel.

Industribesök

Några speciella saker gäller för besök på icke vårdinstitutioner, t.ex. industriföretag. Företagsläkaren bör först skildra sin verksamhet och visa sin mottagning och dess resurser. Bäst är det om den obligatoriska rundvandringen på företaget kommer efter denna orientering, och om rundturen omfattar endast vissa för besökarna speciellt intressanta avdelningar. Idealiskt är det om vårdarna i förväg valt ut 2—3 arbetsplatser, som eventuellt redan nämnts som exempel i inledningsorienteringen, därför att de medför speciella problem ur arbetarskyddssynpunkt eller därför att där skett radikala förändringar för arbetaren i samband med ökad förståelse för ergonomins betydelse. Detta är mera givande än en längre vandring med demonstration av väldiga maskiner och intrikata apparater där endast de som står närmast guiden kan uppfatta hans upplysningar genom fabriksbullret.

Korta inlägg

Dr Zusman anser att man bör ge de medverkande ganska stort tidsutrymme för sina exposéer över sin verksamhet. Här vill vi komma med en avvikande mening. Hellre flera korta inlägg från flera befattningshavare än färre och längre, i synnerhet som man ofta har att göra med människor, som ej är tränade föreläsare, och som lätt hamnar i mindre viktiga detaljer, som kommer besökarnas uppmärksamhet att slappna. Här fordras en bestämd regi från den som från institutionens sida håller i besöket.

Vi instämmer med dr Zusman i värdet av en generaldiskussion före besökets avslutande. Studenterna har då sett tillräckligt av verksamheten

för att kunna ställa relevanta frågor. Här är det mycket värdefullt om någon chefstjänsteman eller annan person i ledarställning kan delta för att lägga till rätta eventuella missförstånd och skissera utvecklingslinjer.

Överlastade program

Dr Zusmans anvisningar angående tidsrymd för besök (heldagsbesök bör ej pågå längre än till kl. 15, halvdagsbesök utan avbrott för lunch ej längre än till kl. 13) förefaller riktiga. I de fall där vi med våra medicinare gästade exempelvis något landsting i ett par dagar, har det ofta varit ett problem att programmet blivit alltför späckat till följd av en förstäelig önskan från vårdarnas sida att visa så många som möjligt av sina olika verksamhetsgrenar, och en ambition från vår sida att studenterna skall hinna lära sig så mycket som möjligt om landstingets praktiska verksamhet inom det socialmedicinska fältet. Det är mycket svårt att veta hur mycket man kan lägga in i ett program utan att överlasta det så att studenterna slutligen kommer till ett stadium där de inte kan absorbera mera. Kan man i ett flerdagarsprogram lägga in något som helt avviker från det övriga (besök i kommunens nya simhall, glimtar ur bygdens kulturhistoria e.d.) blir det en välkommen avkoppling för deltagarna.

Återblick på besöket

Har programmet varit tröttande kan det även vid den sammanfattande diskussionen vid besökets slut vara svårt för studenterna att redogöra för sina helhetsintryck. Det är därför viktigt att kursledningen någon eller några dagar senare åter diskuterar studiebesöket eller -resan med kursdeltagarna, som då hunnit smälta sina intryck och kanske lättare kan framföra sina synpunkter. En del kan kanske också behöva kompletteras och tillrättaläggas från kursledningens sida.

Avslutning

Att vi tagit upp studiebesökens problematik beror på att man i den moderna undervisningsmetodiken förutsätter besök på fältet i långt större utsträckning än man gjorde i den äldre undervis-